

С. РУСОВА ПРО ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена дослідженню поглядів С. Русової на значення естетичного виховання у формуванні особистості дитини, аналізу обґрунтованих педагогом завдань, шляхів та засобів естетичного розвитку дітей дошкільного віку.

Сприйняття і розуміння прекрасного починається у дитинстві. Перші кроки у безмежному, складному і загадковому світі дитина робить у дошкільному віці. Дорослий допомагає їй знайти, відчутти й зрозуміти красу поезії, музики, живопису, а через мистецтво глибше усвідомити все, що її оточує: природу, предмети, працю людини і духовні надбання. Краса нерозривна з добротою, вона облагороджує життя, надихає людину на добрі справи. Естетичне виховання розглядається як системна діяльність, спрямована на розвиток чуттєвої сфери особистості, її умінь сприймати, оцінювати явища естетичної дійсності за законами краси, збагачувати у процесі їх сприймання свій внутрішній світ, оволодівати законами творчості і творити. Тому важливим завданням естетичного виховання С. Русова вважала введення дитини в світ краси і гармонії.

Важливою складовою цього процесу є естетична освіта – процес засвоєння мистецьких знань, умінь і навичок. Усі ці якості, на думку С. Русової, необхідно розвивати уже в ранньому дитинстві, зосереджуючись на певних напрямках, добираючи засоби, форми і методи з огляду на вікові особливості дітей, передусім на особливості їх естетичного сприймання. Головний висновок вченої – все виховання дітей має бути позначене мистецтвом, естетичним сприйманням і емоціями. “...Дитині треба давати якнайбільше естетичних сприймань – як природних, так і штучно-мистецьких. Вони розвивають не лише естетичний смак дитини, а й її фантазію, виповнюючи її свідомість красивими образами” [2, с.164].

Динаміка становлення естетичного сприймання дошкільнят, на думку С. Русової, залежить від їх здатності до емоційно-естетичного переживання, яка має специфічні особливості у дошкільному віці. У цей період важливо забезпечити своєчасний розвиток чутливості сенсорного апарату дитини, її відчуттів: дотику, слуху, пам'яті та уяви, сформувати емоційний відгук на сприймання якостей і властивостей предметів та явищ. Дитину в цьому віці, зазначає педагог, приваблюють ритмічні рухи, музичні звуки, яскраві кольори, виразна міміка, ласкавий голос дорослого.

Основним шляхом естетичного розвитку дитини є самостійна художня творчість, у якій вона відкриває нове для себе, а для тих, хто її оточує, – нове про себе. Софія Русова розкриває значення для естетичного розвитку дитини таких видів діяльності як праця, малювання, танці, а особливо – ігри, в яких найбільше може виявитися самостійність дитини. “Гра, – писала С.Русова в книзі „Нові методи дошкільного виховання”, – є дуже важливий фактор виховання, бо в іграх виявляється природа дитини і грою можна її стримувати від небажаних вчинків, або спонукати до бажаних” [2, с.166]. Усі народи мають свої ігри. Ці ігри часто повні гарних естетичних рухів, як наприклад, веснянки, і перейняті вони національним духом. Щоб розвинути в дітях зацікавленість, – зазначала С. Русова, – необхідно, щоб в іграх проступали обидва процеси – переймання і творчість. При цьому педагог наголошувала на необхідності ширше давати дітям можливість вносити до гри щось нове, якусь іншу комбінацію, свої творчі ремарки. С. Русова радить проводити драматизацію різних оповідань, влаштовувати театр ляльок, тіней, особливо коли діти самі зроблять ляльки. Такі ігри, вважала С. Русова, є одним із шляхів до розвитку естетичної свідомості, естетичного сприймання, естетичних потреб, а також дитячої творчості [2, с.167].

Заслужують на особливу увагу судження Софії Русової щодо значення праці в естетичному розвитку дитини. Людина розвивається і формується в трудовій діяльності. Праця – основа, засіб і мета людського існування, як джерело морального, розумового, фізичного й естетичного розвитку людини.

Великого значення Софія Русова надавала ручній праці, яку вважала особливим методом навчання, що дає дитині змогу виявити самостійну уяву, думку, почуття, міркування, творчість, а вихователю – можливість пізнати й зрозуміти духовний світ дитини.

Педагог зазначає, що при цьому, творчі сили дітей мають бути найкраще збуджені засобами національного матеріалу, що найбільше поширений в тій чи іншій місцевості (глина, дерево, малювання, декоративний розпис), вишивання усіх видів.

Малювання, ліплення, моделювання, вишивання, вирізування тощо С. Русова вважала творчою працею, що впливає на естетичний розвиток дитини. Говорячи про користь праці, С. Русова у своїх висновках співзвучна з П. Лєсафтом, який раціонально організованою ручною працею повертав дитині рівновагу душі й тіла.

Важливо, на думку педагога, дотримуватися естетики кожного куточка, привчати до чистоти й охайності. С. Русова зазначала, що коли дитину оточує краса, для неї цілком зрозуміла і приваблива, вона впливає на її настрій, нахилиє на добру поведінку. Обов'язковою умовою, джерелом естетичного виховання в розумінні С. Русової виступає загальний вигляд дитячого садка, самих дітей, їх оточення [1, с.128].

Естетичний розвиток має на меті формування естетичної культури особистості – своєрідного сплаву особистісних якостей, які обумовлюють критерії її оцінювання прекрасного і потворного, вияв чуття міри у власній творчості. Однією із складових естетичної культури є естетична свідомість – сукупність поглядів, знань, суджень, оцінок, ідей, ідеалів. На думку С. Русової, рідна мова – важливе джерело набуття естетичних знань, формування естетичних оцінок, суджень. “Головна вартість мови не в ній самій, а в тому, що як тільки дитина її опанує, то мова стає для неї головним знаряддям для здобування знання” [5, с.10]. Особисто збираючи народні пісні, загадки, прислів'я тощо, С. Русова прагнула розкрити усю красу рідної мови, вважаючи її фундаментом естетичного виховання дитини.

На допомогу вихователям Софія Русова збирає також народні казки, які вважає могутнім засобом естетичного розвитку дітей дошкільного віку. В казкових оповідях відбився світогляд народу, його морально-етичні й естетичні принципи, педагогічний геній, багатовіковий досвід виховання. Непересічність виховного впливу казок на дитину С. Русова пояснює їх художніми засобами, які легко сприймаються, добре й надовго запам'ятовуються [2, с.169]. На прикладах казкових героїв діти вчаться оцінювати дії свої та інших. Усі казки повчальні, утверджують певну моральну істину, розвивають мислення, творчу уяву дітей. Казкові сюжети побудовані на протиставленні та боротьбі добра й зла, неодмінному утвердженні добрих начал, містять яскраві приклади гуманної та антигуманної поведінки, стосунків, які відбиваються у відповідних поняттях. Засуджуючи зло, переборюючи життєві труднощі, казки закликають до перетворення світу на засадах людяності й краси.

Дієвим засобом викликати у дітей активне переживання С. Русова вважає драматизацію казкового оповідання самими дітьми при найменшому втручанні самого педагога [2, с.170].

В концепції дошкільного виховання Софії Русової важливе місце займає проблема визначення змісту навчально-виховної роботи в дитячих садках. Зокрема, С. Русова вважала, що в українських дитячих садках доцільно більш вільно організовувати виховний процес, збагатити його зміст різноманітними екскурсіями, по-справжньому цінними творами художньої літератури, пройнятими гуманістичним змістом, які викликають у дитини захоплення красою, дають змогу пережити хвилини справжньої радості чи смутку, збагнути особливу красу змісту і форми твору.

Проте С. Русова радить бути обережними при доборі як літературного матеріалу, так і пісень, оскільки в збірках трапляються “дуже небажані, хоч і веселі пісні”.

При підготовці до занять важливою умовою С. Русова вважала творчий підхід вихователя до праці. Щодо пісень, то на її думку, перші музичні враження дітей повинні бути справді естетичними, тобто або з народного співу, або з найкращих авторів. Зокрема, вона радить вивчати пісні М. Лисенка, Я. Степового, композиторів, що творили на народному ґрунті.

Важливим джерелом естетичних впливів на дитину С. Русова вважала природу у „всій її непереможній красі: в квітах, метеликах, в співах пташок, в кольорах зорі, в красі далеких краєвидів”. Це, на думку С. Русової, також збагачує душу дитини враженнями правди, краси і захоплює її уяву; в душі складається глибоке бажання „здійснювати теж тільки красу і правду” [3, с.106]. Краса природи сприяє розвитку естетично насиченого сприймання, яке викликає хвилювання, радість, захоплення, зацікавленість, прагнення створити прекрасне. Педагог виходила з тези про те, що природа і дитина – це “два явища, які так тісно між собою зв'язані, що їх не можна відокремити, не пошкодивши нормального розвитку дитини” [6, с.79]. Крім того, природознавство

– це наука, яка містить найбільше правди і краси, які, за С. Русовою, є головними факторами виховання, зокрема естетичного.

Вплив природи, на думку педагога, виявляється в фізичних враженнях (добрий вплив повітря на здоров'я дитини), естетичних, наукових, моральних. “Естетичні переживання дають найчистішу радість, а радість є могутній вихователь, і ним не можна нехтувати. Тільки веселий розум хилиться до добра, сум та горе родять зло. Ніщо не має над нами такої влади, як краса природи або краса мистецького твору”.

С. Русова сама пише цікаві оповідання про рідну природу, зокрема, “Серед рідної природи”, подає стислу схему власної програми – які саме духовні сили дитини треба розвинути, на якому змісті і в якій діяльності.

При ознайомленні дітей з явищами природи, С. Русова пропонує враховувати пори року, той конкретний матеріал, що дає його рідна природа.

Значний вплив на естетичний розвиток дитини, на думку педагога, здійснює музичне виховання. Для музичного виховання, – зазначає С. Русова, – треба насамперед привчити дитину слухати; до 4 років краще не вчити її співати. Добре, коли менші діти слухають, як співають старші діти, бо вони до цього прислухаються з найбільшою увагою й ці співи несвідомо запам'ятовують [2, с.164]. Гарно впливають Монтезоріві хвилини абсолютної тиші – мовчанки, коли діти прислухаються до тих непомітних узагалі звуків, на які вони за час гри не звертали й жодної уваги [2, с.165].

Щодо розвитку слуху, то з самого початку С. Русова рекомендує розвивати його засобами музики, співу, співаючи дитині гарних пісень, граючи їй ритмічні твори тощо. Важливу роль в цьому відіграють естетичні сприймання. З точки зору С. Русової, вони розвивають не тільки естетичний смак дитини, але й її фантазію.

С. Русова відводить особливу роль сім'ї у вихованні дитини, зокрема, естетичному вихованні. В сім'ї закладається духовний стрижень особистості і світорозуміння.

Великого значення в цьому процесі С. Русова надавала батькам, особливо матері, яка є “найкращим керманічем розвитку психології дитини – природна вихователька своїх дітей, яка інший раз і без наукової підготовки, інстинктом вміє читати в дитячій душі і розуміти її” [3, с.8].

Родина – це природний осередок найглибших людських почуттів: тут народжуються і поглиблюються любов до матері, батька, бабусі і дідуся, роду і народу, пошана до рідної мови, історії, культури.

Форми організації та методи естетичного виховання С. Русова пов'язувала не тільки між собою, але й з метою, змістом навчання та віковими особливостями дітей. Тому ефективність їх використання вона визначала рядом факторів: позитивною мотивацією, оптимізацією виховного процесу, творчим потенціалом вихователя та дитини.

Таким чином, С.Русова залишила нам цілу низку педагогічних і психологічних праць, у яких висвітлені основні принципи концепції дошкільного виховання, умови, що забезпечують повноцінний розвиток дитини як особистості. В центрі педагогічних ідей С. Русової – формування творчої, активної особистості з глибокими громадянськими якостями: національною свідомістю, гідністю, силою волі, працелюбністю, патріотизмом, моральністю, високою естетичною культурою тощо.

Важливими завданнями естетичного виховання дітей дошкільного віку С. Русова вважала систематичний розвиток естетичного сприймання, почуттів, уявлень дітей, прилучення дітей до діяльності у сфері мистецтва, виховання прагнення вносити елементи прекрасного в побут, природу, власну діяльність, розвиток художньо-творчих здібностей у різних видах діяльності.

Сьогодні в Україні творчі педагогічні колективи втілюють в життя ідеї С. Русової, з'являються дитячі виховні заклади, які укладають свої статuti на основі концепції українського дитячого садка, викладеної у праці С. Русової “Дошкільне виховання” (1918 р.).

Принципово важливе внесення С. Русовою здобутків і проблем європейської та світової педагогічної думки у контекст розвитку української педагогіки, школи і дошкільного виховання. Такий підхід особливо актуальний сьогодні: саме він допоможе науковцям і практикам, укладачам програм, концепцій, дослідникам, організаторам нових типів освітніх закладів будувати національну систему освіти з урахуванням найвищих вимог, тобто й своїми власними пошуками і результатами входити у світовий педагогічний простір.

Література

1. Коваленко Є.І., Пінчук І.М. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової / За ред. Є.І.Коваленко. – Ніжин, НДПІ, 1998. – 214 с.
2. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн.. 1 / За ред. Є.І.Коваленко; Упоряд., передм., прим. Є.І.Коваленко, І.М. Пінчук. – К.: Либідь, 1997. – 272с.
3. Русова С. Дошкільне виховання. – Катеринослав, 1918. – С.106.
4. Русова С. Націоналізація дошкільного виховання. – К.: Укр. школа, 1913. – С.2.
5. Русова С. Нові методи дошкільного виховання. – Прага: Сіяч, 1927. – С.10.
6. Русова С. Природознавство в сучасному вихованні // Світло. – 1922. – Ч.4-6. – С.79-83.

Doroshenko T.V.

S.F. RUSOVA ABOUT AESTHETIC UPBRINGING OF PRE-SCHOOL AGE CHILDREN

The article is devoted to the investigation of S. Rusova's views on the importance of aesthetic upbringing in moulding child's individuality, to the analysis of tasks, ways and means of aesthetic development of pre-school age children substantiated by the scientist.

Key words: *pre-school upbringing, aesthetic upbringing, pre-school age children.*